

культуры, мовы і літ., Ін-т літаратуразнаўства імя Я. Купалы. Мінск: Беларус. навука, 2020.

7. Панчанка П. Думаю, думаю...: дзённікі // Полымя. 1998. № 5. С. 3–34.

8. Тычына М. А. Чалавечае вымярэнне ў сучаснай беларускай прозе // Русская и белорусская литературы на рубеже XX–XXI вв.: сб. науч. статей: в 2 ч. Минск: РИВШ, 2010. Ч. 1. С. 16–24.

9. Шамякін І. Збор твораў: у 23 т. / НАН Беларусі, Ін-т мовы і літ. імя Я. Коласа і Я. Купалы. Мінск: Маст. літ, 2014. Т. 22: Роздум на апошнім перагоне: дзённікі 1980–1994 гадоў.

10. Шамякін І. Карэнні і галіны: партрэты настаўнікаў, сяброў, бацькоў, сваякоў, штрыхі да аўтапартрэта. Мінск: Маст. літ., 1986.

11. Шамякін І. Палеская мадонна: аповесці. Мінск: Юнацтва, 1998.

12. Шамякін, І. Сатанінскі тур: аповесці Мінск: Маст. літ., 1995.

13. Шамякін І. Роздум на апошнім перагоне: дзённікі 1980–1995 гадоў. Мінск: Маст. літ., 1998.

ВАЙНА Ў ТВОРЧАСЦІ ІВАНА ШАМЯКІНА

А. І. Шамякіна

*Інстытут літаратуразнаўства імя Я. Купалы НАН Беларусі,
вул. Сурганова, д. 1/2, 220072, Мінск, Беларусь,
ivan-makhon@rambler.ru*

У артыкуле разглядаецца ваенная тэма ў творчасці вядомага беларускага пісьменніка Івана Шамякіна. Прыводзяцца дзённікавыя запісы і звесткі пра дзейнасць пісьменніка ў гады Вялікай Айчыннай

вайны, аналізуюцца творы на тэму вайны. Паказана, што вайна ў творах І. Шамякіна адлюстравана з розных бакоў: партызанскі рух барацьба падпольшчыкаў, ваенныя дзеянні непасрэдна на перадавой, жыццё на акупаванай тэрыторыі.

Ключавыя словы: Іван Шамякін; творчасць; Вялікая Айчынная вайна; тэма вайны.

Вялікую Айчынную вайну Іван Шамякін сустрэў на Поўначы, пад Мурманскам, дзе праходзіў вайсковую службу ў зенітна-артылерыйскім дывізіёне. У гады вайны пісаў апавяданні і нарысы для армейскай газеты, якія, на жаль, да нашага часу не захаваліся. Таму цяжка сказаць, на якія тэмы былі гэтыя творы. Больш сур'ёзна І. Шамякін стаў займацца літаратурнай творчасцю ў 1944 г., пачаўшы ствараць на старонках руска-фінскага слоўніка апавяданне «У снежнай пустыні». І ўжо з яго ў творчасць пісьменніка ўвайшла тэма вайны, якая прадоўжылася ў такіх творах, як «Выпрабаванне пачуццяў», «Бацька», «Браты», «Помста», «Глыбокая плынь», «Трывожнае шчасце», «Сэрца на далоні», «Снежныя зімы», «Шлюбная ноч», «Гандлярка і паэт», «Вазьму твой боль», «Зеніт» і інш.

У дзённых «Роздум на апошнім перагоне» І. Шамякін зазначыў наступнае: «Першы свой твор пра вайну “Глыбокая плынь” я напісаў роўна праз тры гады пасля нашай перамогі над фашысцкай Германіяй. Сказаць, што я пісаў гістарычны раман, нельга было, праз тры гады гэта была самая што ні ёсць найсучаснейшая тэма. Тэма, якая хвалявала ўвесь народ, кожнага чытача.

Пазней жа, калі ўжо ў сталым узросце – праз дваццаць, праз трыццаць гадоў пасля вайны – я звяртаўся да гэтай тэмы, то ўзнімаў яе па-рознаму. І непасрэдна пісаў пра вайну, як аповесці “Гандлярка і паэт” і “Шлюбная ноч”. І рэтраспектыўна, калі лёс герояў цягнуўся з вайны, адтуль пачыналіся сюжэтныя калізій – так, у прыватнасці, пабудаваны раманы “Сэрца на далоні”, “Снежныя зімы”, “Вазьму твой боль”. Дарэчы, што датычыцца “Сэрца на далоні” і асабліва “Снежных зім”, то там гісторыя прысутнічае яўна. Многія ўдзельнікі партызанскага руху на

Беларусі пазналі прататыпаў, пазналі тыя падзеі, якія леглі ў аснову калізій, у аснову сюжэтаў гэтых раманаў» [3, с. 5–6].

Трэба адзначыць, што партызанская тэма прысутнічае ў большасці шамякінскіх твораў: у «Глыбокай плыні», «Снежных зімах», «Вазьму твой боль», а таксама і ў некаторых аповяданнях. У аповесцях «Гандлярка і паэт», «Шлюбная ноч», рамане «Сэрца на далоні» адбыўся як бы сінтэз двух напрамкаў – адлюстравання партызанскага руху і барацьбы падпольшчыкаў. Сам І. Шамякін, як ужо адзначалася, ваяваў на Поўначы, непасрэдна не ведаў партызанскага руху і жыцця на акупаванай тэрыторыі. Але, вярнуўшыся з фронту і пачаўшы работу настаўнікам у вясковай школе, пісьменнік апынуўся сярод былых партызан, якія шмат расказвалі пра сваю барацьбу.

Вось як у навеле «Сюжэты» з цыкла «Начныя ўспаміны» І. Шамякін згадваў пра задуму рамана «Глыбокая плынь» і яе рэалізацыю: «Безумоўна, “Глыбокая плынь” зарадзілася з тэмы – напісаць аб партызанах. Але адной тэмы мала. Трэба характар чалавека, жыццё яго, радасці і беды, яны рухаюць сюжэт. З’явілася Таццяна Маеўская, яе зварот дадому, у сям’ю. Уратаванне яўрэйскага дзіцяці. З яе прыходу завязваецца першы сюжэтны вузел. Не таю, што далей, у атрадзе, іншыя характары засланяюць гераіню – Жэнька Лубян, Лясніцкі, хоць апошні напісаны для пэўнай ідэйнай функцыі. Але без гарачага стаўлення аўтара да ўсяго маштабу падзей, што сталі прадметам апісання, твор будзе сляпы, як той нябога-інвалід, які мацае зямлю, па якой ідзе, кіем – што там: груд, яма, камень. У добра арганізаваным творы не можа быць цёмных месц. А хто нарадзіў Таццяну? Мая жонка Маша. Яна, дваццацігадовая фельчарыца, праз месяц пасля пачатку вайны ішла з двухтыднёвай дачкой ад Краснаполля рэчыцкага да роднай Церухі трыццаць кіламетраў у пустэльным балотным міжрэччы Дняпра і Сожа. Але не было б рамана без аўтарскай фантазіі. Яна нібыта нязначная – дзіця чужое, але які вузел завязвае.

Малады нявопытны пісьменнік, якога армія, вайна на пяць гадоў адарвалі ад роднай моўнай стыхіі і якому шмат якія партызанскія рэаліі адкрылі былыя партызаны,

сачыніў для таго часу нядрэнна раман, і тады ацэнены
высока (Сталінская прэмія), і праз амаль шэсць дзясяткаў
гадоў мне не сорамна пачынаць збор твораў “Глыбокай
плынню”.

Не магу не адзначыць, што добрым памочнікам у
пакуль што таемнай для мяне працы быў Іван Сяргеевіч
Бібікаў, старшыня Пракопаўскага сельсавета, былы
партызан з трагічнай біяграфіяй – немцы і паліцыі па-
зверску забілі ўсю яго сям’ю – траіх дзяцей, жонку, цешчу»
[2, с. 496–497].

І калі задума рамана «Глыбокая плынь» узнікла
адразу, то сюжэт аповесці «Гандлярка і паэт» пісьменнік
выношваў многія гады. У той жа навеле сюжэтным
знаходзім наступнае: «Ды, можа, трыццаць гадоў жыў
вобраз жанчыны, пра якую я пісаў, з якой пазнаёміўся на
Лагойскім тракце. Вольга (і ў жыцці Вольга) была
пляменніцай нашай гаспадыні. У выхадныя, у святы Вольга
з дачкой-вучаніцай наведвала цётку. <...>

Гаспадыня з гонарам паведамляла, што Вольга –
падпольшчыца. Але ад самой весялухі я не выцягнуў нічога
такого, што магло стаць сюжэтам хоць бы аповесці.

А потым я убачыў яе на Камароўскім рынку, яна
бойка гандлявала гароднінай. Гэта мяне расчаравала:
падпольшчыца – гандлярка!.. Як мы тады глядзелі на
гандляроў! (У навеле “Сябры” я пісаў, як мае
“прагрэсіўныя” сябры паставіліся да аповесці: гераіня –
гандлярка, жых! “Дапісаўся партыйны аўтар да ручкі”.)

А гады праз два, калі я ўжо меў кватэру ў цэнтры і
забыўся на былых гаспадароў, аднойчы адвячоркам
сустрэў Вольгу на вуліцы з партфельчыкам. Павіталіся
бадай ўзрадавана.

Куды вы?

У школу.

Бацькоўскі сход?

Не. Я вучуся ў вячэрняй школе, ужо ў дзясятым...

Падпольшчыца, гандлярка, вучаніца... Вобраз! І
доўга-доўга ён жыў, доўга прасіўся галоўнай гераіняй у
раман. Была ў сюжэце “Сэрца на далоні”. Але з’явілася
пакутніца Зося Савіч. У “Снежных зімах” ёй месца не
было: там не падполле – партызаны. І раптам... Сяджу ў

Саюзе пісьменнікаў. Кірую. Заходзіць жанчына, незнаёмая. Расказвае сумную гісторыю. У пачатку вайны ў лагеры ў Драздах яе сястра выкупіла палоннага раненага чырвонаармейца. Такіх немцы прадавалі міласэрным жанчынам. Гады два хлопец жыў у яе, ірваўся ў бой, пісаў вершы. Памёр. А сшытачак застаўся. І жанчына вырашыла прынесці яго нам, у Саюз пісьменнікаў, можа, надрукуем.

Вершы былі пачаткоўскія, хоць глыбока патрыятычныя, гнеўна антыфашысцкія. Але не ўчынак жанчыны – столькі берагла сшытак! – не вершы мяне ўразілі. Адразу, уміг, як бліскавіцай, высвяціўся сюжэт з Вольгай: во што яна робіць – выкупляе палоннага, паэта. Яго пакахала, з ім уключылася ў барацьбу. За ім ідзе на смерць.

Так з’явілася “Гандлярка і паэт”» [2, с. 512–513].

У 1977 годзе аповесць «Гандлярка і паэт» была вылучана на Дзяржаўную прэмію СССР. Але прэмія не была прысуджана з-за інтрыг А. Асіпенкі, Н. Пашкевіча, У. Юрэвіча: гэтыя літдзеячы на пасяджэнні Савета па беларускай літаратуры Саюза пісьменнікаў СССР у Маскве выступілі супраць. Так, У. Юрэвіч вельмі растрывожыўся, што І. Шамякін забыўся на прынцып гістарызму: Вольга Ляновіч – дачка патомнага рабочага, і на працягу дзесяцігоддзяў жыцця ва ўмовах сацыялістычнага грамадства ў яе не павінна было застацца ні граму прадпрымальніцкай жылкі. Аргумент: Вольга сама працуе ў вагонным дэпо, скончыла восем класаў школы. Ну ніяк не можа яна гандляваць на Камароўцы! У савецкай школе гандляваць не вучылі! Нават векавы жаночы боль за тых, хто пакутуе (маецца на ўвазе выкуп з плена Алеся Гапанюка), крытык змог павярнуць ў цынічнае русла: «Гэта хутка прынаравіўшаяся да акупацыйнага рэжыму жанчына, свая сярод паліцаяў, сумавала не па мужу, а па мужчыне». А Н. Пашкевіч даказваў усім прысутным, што не было ніякіх рабаўніцтваў крамаў і складоў у першыя дні бамбёжкі Мінска: «Людзі акуратна стаялі ў чэргах у чаканні хлеба на чале з міліцыянерам». Аргумент Н. Пашкевіч прывёў таксама жалезны: ён тры разы быў у акупаваным горадзе і нічога такога не бачыў. Але ж І. Шамякін таксама нічога не выдумваў у сваёй аповесці: ён

абাপіраўся на ўспаміны, апаведы тых людзей, якія жылі ў Мінску з першага дня акупацыі і да вызвалення, а не былі тры разы ў захопленым горадзе. Пацверджанне гэтаму можна знайсці ў кнізе гісторыка І. Ю. Варанковай «Двадцать второго июня, ровно в четыре утра...», дзе адзначана наступнае: «Примечательно, что неприглядные факты беспорядков в Минске в этот период безвластия впервые были обнародованы не историками, а народным писателем Беларуси И. П. Шамякиным в его повести “Торговка и поэт”, изданной в 1976 г.» [1, с. 204].

Гэтак жа доўга выношвалася пісьменнікам і задума рамана «Зеніт», прысвечанага складанай праблеме – дзяўчаты на вайне, у прыватнасці, як ваявалі дзяўчаты ў зенітна-артылерыйскіх часцях. Зноў-такі спашлемся на навелу «Сюжэты»: «”Зеніт” – раман аб лёсе няшчасных салдат у спадніцах – напісаўся ажно праз 40 гадоў, у другой палове 1980-х. Вунь колькі выношваў жыццё зенітчыц! У некаторых дэталях я паўтараў “Агонь і снег”. Але на іншым узроўні, вышэйшым, з большым напружаннем, з новымі героямі, значна пашыраным іх складам. Я, аўтар, задаволены гэтым раманам» [2, с. 500–501].

Такім чынам, з упэўненасцю можна сцвярджаць, што вайна ў творах І. Шамякіна адлюстравана з розных бакоў: партызанскі рух («Глыбокая плынь», «Снежныя зімы», «Вазьму твой боль», «Браты»), барацьба падпольшчыкаў («Сэрца на далоні», «Шлюбная ноч», «Гандлярка і паэт»), ваенныя дзеянні непасрэдна на перадавой («Выпрабаванне пачуццяў», «Бацька», «У снежнай пустыні», «Помста», «Трывожнае шчасце», «Зеніт»), жыццё на акупаванай тэрыторыі («Трывожнае шчасце», дзённікі «Роздум на апошнім перагоне»).

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Воронкова И. Ю. «Двадцать второе июня, ровно в четыре часа...»: Минск и минчане в первые дни Великой Отечественной войны. Минск: Беларус. Навука, 2011.

2. Шамякін Іван. Збор твораў: У 23 т. Т. 21. Мінск: Маст. літ., 2014.

3. Шамякін Іван. Збор твораў: У 23 т. Т. 22. Мінск: Маст. літ., 2014.

ИНТЕРТЕКСТУАЛЬНЫЕ СВЯЗИ В МЕМУАРНОЙ ПОВЕСТИ И. ШАМЯКИНА «СЛАЎСЯ, МАРЫЯ!»

Е. Е. Долбик

*Белорусский государственный университет,
Ул. К. Маркса. 31, 220050, Минск, Беларусь, dolbikee@gmail.com*

В статье рассматриваются интертекстуальные связи в мемуарной повести известного белорусского писателя Ивана Шамякина «Слаўся, Марыя!». Приводится дефиниция понятия «интерстукстуальность» применительно к лингвистике текста, рассматриваются такие интертекстуальные маркеры в повести, как заголовок, эпиграф. Особое внимание уделяется эксплицитной интертекстуальности, основным средством выражения которой выступает цитирование.

Ключевые слова: Иван Шамякин; интертекстуальность; интертекстуальные связи; мемуарная повесть; цитирование.

Обилие и разнообразие дефиниций интертекстуальности в филологической литературе побуждает нас определиться с пониманием этого термина. В качестве рабочего прием определение, данное Е. А. Баженовой в Стилистическом энциклопедическом словаре русского языка: «Интертекстуальность – текстовая категория, отражающая соотнесенность одного текста с другими, диалогическое взаимодействие текстов в процессе их функционирования, обеспечивающее